

ANDRAGOGIKA NAZARIYALARINING ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMIDAGI AHAMIYATI.

Abdusamatova Feruza Raubjonovna

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti Pedagogika tarixi va nazariyasi yo'nalishi Magistratura
mutaxassisligi 2-bosqich talabasi F37093039@gmail.com +99897 238-22-33*

Annotatsiya: Ushbu maqolada andragogika nazariyalarining zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni va ahamiyati tahlil qilingan. Kattalar ta'limining o'ziga xos xususiyatlari, andragogik yondashuvning asosiy tamoyillari va prinsiplari, shuningdek, XXI asr ta'lim tizimida andragogik metodlarning qo'llanilishi keng yoritilgan. Maqolada Malcolm Knowles, Eduard Lindeman va boshqa olimlarning andragogika sohasidagi nazariy qarashlari tahlil qilinib, zamonaviy kadrlar tayyorlash, malaka oshirish va uzluksiz ta'lim tizimida ularning amaliy tatbiqi ko'rsatilgan. Tadqiqot natijalarida andragogik yondashuvning an'anaviy pedagogik metodlarga nisbatan afzalliklari va zamonaviy ta'lim muassasalarida amalga oshirish imkoniyatlari asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: andragogika, kattalar ta'limi, Malcolm Knowles, o'z-o'zini boshqarish, tajriba, motivatsiya, uzluksiz ta'lim, malaka oshirish.

KIRISH

XXI asr zamonaviy jamiyatda ta'lim tizimi tez sur'atlar bilan rivojlanib, yangi talablar va muammolarni keltirib chiqarmoqda. Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi, globallashuv jarayonlari, mehnat bozorining o'zgaruvchan talablari va bilimlarning tez eskirishi zamonaviy insonga umr bo'yi o'rganish zaruriyatini yuklaydi. Bugungi kunda ta'lim nafaqat yoshlar uchun, balki turli yosh toifalaridagi kattalar uchun ham hayotiy zarurat bo'lib qolmoqda.

Shu nuqtai nazardan, kattalar ta'limi bilan shug'ullanuvchi faniy yo'nalish - andragogika alohida ahamiyat kasb etmoqda. Andragogika atamasi yunoncha "aner" (erkak, katta odam) va "agogos" (yetaklamoq) so'zlaridan kelib chiqqan bo'lib, kattalar ta'limining nazariyasi va amaliyoti sifatida tushuniladi. Agar pedagogika bolalar va o'smirlarni o'qitish san'ati bo'lsa, andragogika kattalarning o'ziga xos xususiyatlarini, ehtiyojlarini va imkoniyatlarini hisobga olgan holda ularni o'qitish metodologiyasidir. Zamonaviy sharoitda andragogik yondashuv ta'limning turli bosqichlarida, ayniqsa kadrlar tayyorlash, qayta tayyorlash va malaka oshirish tizimida muhim ahamiyat kasb etadi.

Andragogika fanining shakllanishi XX asrning birinchi yarmiga to'g'ri keladi. Garchi bu atama ilgari ham ishlatilgan bo'lsa-da, ilmiy nazariya sifatida andragogikaning asosiy tamoyillarini ishlab chiqishda amerikalik olim Malcolm Knowles (1913-1997) ning xizmatlari katta. Knowles 1970-yillarda nashr etilgan asarlarida kattalar ta'limining bolalar ta'limidan tubdan farq qilishini asoslab berdi va andragogik modelni ishlab chiqdi. Knowlesning fikricha, kattalar ta'limida quyidagi asosiy xususiyatlar namoyon bo'ladi. Birinchidan, o'z-o'zini boshqarish qobiliyati muhim rol o'ynaydi.

Kattalar mustaqil qaror qabul qilishga va o'z ta'lim jarayonini nazorat qilishga intiladi. Ular passiv tinglovchilar emas, balki faol ishtirokchilar bo'lishni afzal ko'radilar. Ikkinchidan, hayotiy tajriba katta ahamiyatga ega. Har bir katta odam o'zining keng hayotiy va kasbiy tajribasiga ega bo'lib, bu tajriba ta'lim jarayonida qimmatli manba bo'lib xizmat qiladi. Uchinchidan, o'rganishga tayyorlik muayyan hayotiy vazifalar yoki muammolarni hal qilish zaruriyati bilan bog'liq. Kattalar real muammolarni hal qilishga yordam beradigan bilim va ko'nikmalarni o'rganishga intiladi.

To'rtinchidan, ta'limga yo'naltirilganlik o'rniga muammo yechimiga yo'naltirilganlik xarakterli. Kattalar nazariy bilimlarni emas, balki amaliy ko'nikmalarni va muammolarni hal qilish usullarini o'rganishga qiziqadi. Beshinchidan, ichki motivatsiya muhim rol o'ynaydi. Kattalarning o'rganish motivatsiyasi ko'pincha ichki omillar - karyera o'sishi istagi, o'z-o'zini rivojlantirish ehtiyoji, shaxsiy qoniqish - bilan bog'liq. Knowlesdan tashqari, andragogika nazariyasining rivojlanishiga boshqa olimlar ham muhim hissa qo'shgan. Eduard Lindeman (1885-1953) amerikalik ta'limchi va ijtimoiy ishchi bo'lib, u 1926-yilda "Kattalar ta'limining ma'nosi" asarini nashr etgan. Lindeman kattalar ta'limining hayot bilan chambarchas bog'liq bo'lishi, tajribaga asoslanishi va o'quvchilarning ehtiyojlaridan kelib chiqishi kerakligini ta'kidlagan. U ta'limni bir martalik jarayon emas, balki umrbod davom etadigan faoliyat sifatida ko'rib chiqqan.

Jack Mezirow transformativ ta'lim nazariyasini yaratgan. Uning fikricha, kattalar ta'limi shunchaki yangi bilimlarni o'zlashtirishdan iborat emas, balki mavjud dunyoqarashni o'zgartirish va yangi perspektivalar orqali voqelikni qayta baholashni o'z ichiga oladi. Bu yondashuv ayniqsa professional rivojlanish va shaxsiy o'sish kontekstida muhimdir.

Andragogik yondashuv bir qator asosiy prinsiplarga asoslanadi. Birinchi printsip - o'quvchi mustaqilligi va o'z-o'zini boshqarishdir. Kattalar o'z ta'lim jarayonini rejalashtirish, amalga oshirish va baholashda faol ishtirok etishni xohlaydi. O'qituvchi bu yerda autoritativ yetaklovchi emas, balki fasilitator, maslahatchi va hamkor rolini o'ynaydi. Ta'lim jarayonida o'quvchilarning fikrlari, tajribalari va ularning qo'ygan maqsadlari e'tiborga olinishi lozim.

Ikkinchi printsip - tajribaning resursi sifatida ishlatilishidir. Kattalarning hayotiy va kasbiy tajribasi ta'lim jarayonida muhim o'quv materialidir. Guruh muhokamasi, amaliy mashg'ulotlar, keys-study usullari, simulyatsiyalar va boshqa interaktiv metodlar tajribani faol ishlatishga imkon beradi. O'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki guruh a'zolarining tajribalarini umumlashtiruvchi va tizimlashtiruvchi rolini bajaradi.

Uchinchi printsip - o'rganishga tayyorlik va motivatsiyaning o'ziga xosligi. Kattalar konkret hayotiy vazifalarni hal qilish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarga ega bo'lish maqsadida o'rganadi. Ularning o'rganishga tayyorligi ijtimoiy rollarning rivojlanishi bilan bog'liq. Masalan, yangi lavozimga tayinlanish, kasbni o'zgartirish yoki yangi texnologiyalarning joriy etilishi kattalarni o'rganishga undaydi.

To'rtinchi printsip - amaliyotga yo'naltirilganlik. Kattalar mavzuga emas, balki muammoga yo'naltirilgan ta'limni afzal ko'radi. Ular o'rganayotgan material real hayotda qanday qo'llanilishini ko'rishni xohlaydi. Shuning uchun andragogik ta'limda nazariya va

amaliyot uzviy bog'langan bo'lishi, o'quv materiallari real ish vaziyatlariga yaqin bo'lishi muhimdir.

Beshinchi printsip - ichki motivatsiya ustunligi. Kattalarni o'rganishga undovchi asosiy omillar - kasbiy o'sish, ish samaradorligini oshirish, o'z-o'zini hurmat qilish ehtiyoji, hayot sifatini yaxshilash - ichki motivatsiyaga asoslanadi. Tashqi rag'batlantirish (baholar, sertifikatlar) ham muhim, lekin asosiy harakatlantiruvchi kuch ichki ehtiyojlardir.

Pedagogik va andragogik yondashuvlar o'rtasidagi farqlar juda sezilarli. Pedagogikada o'qituvchi markaziy rol o'ynaydi, u nimani, qachon va qanday o'rganish kerakligini belgilaydi. Andragogikada esa o'quvchi o'z ta'limining sub'ekti bo'lib, qarorlar qabul qilishda faol ishtirok etadi. Pedagogikada tajriba cheklangan va o'qituvchi bilimining asosiy manbai o'qituvchining o'zi. Andragogikada esa har bir ishtirokchining tajribasi qimmatli resurs hisoblanadi. Pedagogikada o'quvchilar kelajakda kerak bo'lishi mumkin bo'lgan bilimlar zaxirasini to'playdi, andragogikada esa hozirgi vazifalarni hal qilish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalar o'rganiladi.

Bugungi kunda andragogik yondashuv ta'limning turli sohalarida qo'llanilmoqda. Oliy ta'lim muassasalarida, ayniqsa magistratura va doktoranturada, andragogik prinsiplarning ahamiyati ortib bormoqda. Talabalarning yoshi va tajribasi ortgan sari, ularning ta'lim jarayonida mustaqilligi va faolligi oshadi. Zamonaviy oliy ta'limda an'anaviy ma'ruzalar va seminarlar bilan bir qatorda, amaliy loyihalar, tadqiqot faoliyati, guruhli ish, mentorlik kabi andragogik metodlar keng qo'llanilmoqda.

Kadrlarni qayta tayyorlash va malaka oshirish tizimida andragogika to'liq o'z kuchini namoyon etadi. Ushbu ta'lim turida ishtirok etuvchilar amalchi mutaxassislar bo'lib, ularda katta kasbiy tajriba mavjud. Shuning uchun kurslar dizayni ishtirokchilarning real ish vaziyatlariga asoslanishi, amaliy mashg'ulotlar, keys-stadi, simulyatsiyalar va interaktiv metodlardan keng foydalanilishi zarur. O'qituvchi bu yerda nafaqat bilim etkazuvchi, balki fasilitator, moderator va maslahatchi rolini bajaradi. Korporativ ta'lim va xodimlarni rivojlantirish dasturlarida andragogik yondashuv muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy tashkilotlar xodimlarining doimiy professional rivojlanishiga katta e'tibor berishmoqda. Korporativ universitetlar, treninglar, vebinarlar, onlayn kurslar va boshqa ta'lim formatlari xodimlarning malakasini oshirishga qaratilgan. Bu dasturlar ishtirokchilarning konkret ish vazifalariga yo'naltirilgan, amaliy xarakterga ega va ishtirokchilarning tajribasiga tayanadi.

Onlayn ta'lim va masofaviy ta'lim platformalarida ham andragogik prinsiplar muhim rol o'ynaydi. MOOC (Massive Open Online Courses) platformalari, professional rivojlanish uchun onlayn kurslar, vebinarlar va boshqa raqamli ta'lim vositalari o'quvchilarga o'z ta'lim jarayonini mustaqil boshqarish imkoniyatini beradi. O'quvchilar o'zlari uchun qulay vaqt va joyda, o'z sur'atida o'rganishlari mumkin. Bu andragogik prinsiplarning - mustaqillik, o'z-o'zini boshqarish, individual yondashuvning - to'liq amalga oshishiga imkon beradi.

Andragogik ta'limda turli xil interaktiv metodlar va texnologiyalar qo'llaniladi. Muammo asosidagi o'rganish (Problem-Based Learning) usuli kattalar ta'limida juda samarali. Bu usulda o'quvchilar real muammolarni tahlil qilish va hal qilish orqali yangi bilim va ko'nikmalarni o'zlashtiradi. Keys-stadi metodi ham keng tarqalgan bo'lib, real yoki realistik ish vaziyatlarini tahlil qilish asosida o'quvchilar qaror qabul qilish ko'nikmalarini

rivojlantiradi. Loyiha asosidagi ta'lim (Project-Based Learning) ham andragogik ta'limda muhim o'rin tutadi. O'quvchilar guruhda yoki individual ravishda amaliy loyihalarni bajarib, nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etish ko'nikmalarini o'rganadi. Simulyatsiya va rolli o'yinlar xavfsiz muhitda turli vaziyatlarni mashq qilish imkonini beradi. Bu ayniqsa menejment, savdo, mijozlarga xizmat ko'rsatish kabi sohalarda samarali. Refleksiv amaliyot (Reflective Practice) andragogik ta'limning muhim elementi. O'quvchilar o'z tajribalarini tahlil qilish, o'rganganlarini qayta ko'rib chiqish va xulosa chiqarish orqali chuqur o'rganadi. Jurnal yozish, portfel yaratish, o'z-o'zini baholash kabi metodlar refleksiyaning rivojlantirishiga yordam beradi. Hamkorlikda o'rganish (Collaborative Learning) ham muhim printsiplardan biri bo'lib, guruh ishtirokchilari o'zaro tajriba almashadi, birgalikda muammolarni hal qiladi va bir-biridan o'rganadi. Mentorlik va kouching ham andragogik ta'limda keng qo'llaniladi. Tajribali mutaxassis (mentor) kamroq tajribali xodimga o'z bilim va ko'nikmalarini o'tkazadi, professional rivojlanishida yordam beradi. Kouch esa o'quvchiga o'z imkoniyatlarini ochish, maqsadlarni belgilash va ularga erishishda qo'llab-quvvatlaydi.

Andragogik yondashuvning samarador ekanligini ko'plab tadqiqotlar tasdiqlaydi. Kattalar andragogik prinsiplarga asoslangan ta'limda yuqori motivatsiyaga ega bo'ladilar, chunki o'rganayotgan material ularning real ehtiyojlariga javob beradi. Tajribaga asoslangan ta'lim chuqurroq tushunish va uzoq muddatli xotirada saqlanishga olib keladi. O'z-o'zini boshqarish imkoniyati o'quvchilarning mas'uliyatini oshiradi va o'rganishga faol yondashuvni rivojlantiradi. Amaliy yo'naltirilganlik o'rganilgan bilim va ko'nikmalarning bevosita ish faoliyatida qo'llanilishini ta'minlaydi. Bu esa tashkilotlar uchun yuqori investitsiya qaytими (ROI) ni anglatadi. Interaktiv metodlar tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, hamkorlik va kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu XXI asr mehnat bozorining eng talab qilinadigan ko'nikmalaridan hisoblanadi.

Biroq andragogik yondashuvni amalga oshirishda bir qator qiyinchiliklar mavjud. Birinchidan, o'qituvchilar va trenerlar kadrlarini tayyorlash muammosi. Ko'pchilik o'qituvchilar pedagogik yondashuvga o'rganishgan va andragogik metodlarni qo'llash uchun qayta tayyorlanish kerak. Ikkinchidan, o'quvchilarning o'zlari ham o'z-o'zini boshqarishga va faol ishtirokka tayyor bo'lmasligi mumkin. Ko'pchilik an'anaviy ta'lim tizimida o'qigan va passiv tinglovchi rolda bo'lishga o'rganishgan. Uchinchidan, andragogik ta'lim ko'proq vaqt va resurs talab qilishi mumkin. Interaktiv metodlar, individual yondashuv, tajribaga asoslangan ta'lim an'anaviy ma'ruzadan ko'ra ko'proq tayyorgarlik va vaqt talab qiladi. To'rtinchidan, ba'zi madaniyatlarda ierarhik tuzilma va o'qituvchining avtoriteti muhim rol o'ynaydi. Bunday sharoitda andragogik prinsiplarni, ayniqsa o'z-o'zini boshqarish va o'qituvchi bilan tenglik g'oyasini amalga oshirish qiyin bo'lishi mumkin.

Xulosa

Andragogika nazariyalari zamonaviy ta'lim tizimida muhim ahamiyatga ega. Bilimlarning tez eskirishi, texnologiyalarning doimiy yangilanishi va mehnat bozorining o'zgaruvchan talablari umrbod ta'limni zaruriyatga aylantirdi. Bu sharoitda kattalar ta'limining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan andragogik yondashuv alohida ahamiyat kasb etadi. Malcolm Knowles va boshqa olimlar tomonidan ishlab chiqilgan

andragogik prinsiplar - o'z-o'zini boshqarish, tajribaga asoslanish, amaliyotga yo'naltirilganlik, ichki motivatsiya - kattalar ta'limini samaraliroq qiladi. Andragogik metodlar - muammo asosidagi o'rganish, keys-stadi, loyihalar, simulyatsiyalar, refleksiv amaliyot - o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi va nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmalarga aylantiradi.

Zamonaviy ta'lim muassasalarida, kadrlarni malaka oshirish tizimida, korporativ ta'limda va onlayn platformalarda andragogik yondashuvning qo'llanilishi tobora kengaymoqda. Biroq uning to'liq amalga oshirilishi uchun o'qituvchilarni qayta tayyorlash, zarur resurslarni ta'minlash va madaniy omillarni hisobga olish zarur.

Kelajakda andragogikaning roli yanada ortadi. Ish joylarida ro'y berayotgan tez o'zgarishlar, sun'iy intellektning rivojlanishi va yangi kasblarning paydo bo'lishi doimiy o'rganish va qayta o'rganishni talab qiladi. Andragogik prinsiplariga asoslangan moslashuvchan, o'quvchi markazli va amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim tizimi bu talablarga javob berishi mumkin.

Shuning uchun andragogika nazariyalarini o'rganish va qo'llash zamonaviy ta'lim tizimining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Knowles M.S. The Modern Practice of Adult Education: From Pedagogy to Andragogy. – Cambridge, 1980. – 400 p.
2. Knowles M.S., Holton E.F., Swanson R.A. The Adult Learner: The definitive classic in adult education and human resource development. – 8th ed. – London: Routledge, 2015. – 402 p.
3. Lindeman E.C. The Meaning of Adult Education. – New York: New Republic, 1926. – 204 p.
4. Mezirow J. Transformative Dimensions of Adult Learning. – San Francisco: Jossey-Bass, 1991. – 247 p.
5. Zmeyov S.I. Andragogika: osnovy teorii, istorii i tekhnologii obucheniya vzroslykh. – Moskva: PER SE, 2007. – 272 s.
6. Jarvis P. Adult Education and Lifelong Learning: Theory and Practice. – 4th ed. – London: Routledge, 2010. – 358 p.
7. Illeris K. Contemporary Theories of Learning: Learning Theorists in Their Own Words. – 2nd ed. – London: Routledge, 2018. – 296 p.
8. Kolb D.A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. – 2nd ed. – New Jersey: Pearson Education, 2015. – 416 p.
9. Brookfield S.D. Understanding and Facilitating Adult Learning. – San Francisco: Jossey-Bass, 1986. – 376 p.
10. Taylor E.W., Cranton P. The Handbook of Transformative Learning: Theory, Research, and Practice. – San Francisco: Jossey-Bass, 2012. – 608 p.
11. Vershlovskiy S.G. Vzroslyy kak sub'yekt obrazovaniya // Pedagogika. – 2003. – № 8. – S. 3-8.

12. Ogarev E.I. Andragogika: stanovleniye i puti razvitiya // Sovetskaya pedagogika. – 1991. – № 11. – S. 84-87.
13. Rubenson K. Adult Learning and Education. – Amsterdam: Academic Press, 2011. – 426 p.
14. Cross K.P. Adults as Learners: Increasing Participation and Facilitating Learning. – San Francisco: Jossey-Bass, 1981. – 300 p.
15. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008. – 176 b.